

Slavomír Horák

Karaimové v Litvě

Chazarská vlajka

Karaimové jsou jedním z nejmenších evropských národů. Přestože se jejich komunita dnes počítá v řádech několika desítek (v Litvě) až tisíců (na Krymu), jejich životaschopnost je obdivuhodná, ačkoliv holá existence Karaimů není zdaleka zachráněna a není vyloučeno, že toto malé etnikum v nejbližší době zcela vymizí, alespoň v některých částech Evropy.

Tato práce si neklade objevený cíl, ale chce spíše přinést českému čtenáři základní informace o tomto etnikuse zaměřením na jeho litevskou populaci.

Literatura k problematice

V našich podmínkách lze pouze velmi těžko získat informace o litevských Karaimech, a tak je třeba se spoléhat pouze na zdroje z internetu, kde je možno najít především stránku Turkic World Pages v rámci organizace SOTA (<http://www.turkiye.net/sota/sota.html>), která se zabývá turkickými národy, především Krymskými Tatary, ale lze zde najít i odkazy na články o Karaimech.

Jsou zde abstrakty z některých encyklopedií. Pro základní přehled byla použita ruská encyklopedie Narody i religii mira.¹

Pro širší kontext dějin Karaimů práce vycházela z článku Ananiasza Zajaczkowského : Karaims in Poland, Warszawa, 1961, přepsaného na internetu na výše uvedené stránce.

Pro současnou situaci Karaimů je nejzajímavější článek finského lingvisty Tapani Harviainena z University of Helsinki.² Ve výše zmíněných pracích jsou odkazy na další publikace. Aktuální situaci je možno zjistit přímo v Litvě, v kulturním a informačním středisku ve městě Trakaj.

Základní údaje

נוכחא כי בְּבִיאָתָא דְּאַסְכַּנְיָא עֲזִיזְלָנְסִין סְדִישְׁהֲלִינִי גִלְסִין אִיסְמִרְנִינִי אִלְסִין
 גִּלְסִין אִיסְמִרְנִינִי אִלְסִין אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי .
 דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי .
 דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי .
 דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי . דִּישְׁלִי אִיסְמִרְנִינִי .

Karaimská modlitba

Počet obyvatel : celkem asi 5000 (1989), z toho v Litvě přibližně 280.

Lokalizace : Krym, Litva, západní Ukrajina, Moskva, St. Peterburg

Jazyk : karaimština (hlavní dialekty trakajský - Litva, krymský - Krym, haličsko-lucký – Ukrajina), patří do skupiny kipčacko-polovecké skupiny turkických jazyků (snad jako

¹ Karaimy. In : Narody i religii mira. Enciklopedija, Moskva, 1999. s. 222.

² Harviainen, Tapani : Signs of New Life in Karaim Communities. In : Sabour and Vikør : Ethnic encounter and culture change, Bergen/London, 1997, s. 72-83. <http://www.euronet.nk/users/sota/karaim21.htm>

následovník chazarštiny), 535 rodilých mluvčích (1979, tendence k dalšímu snižování); nejbližší příbuzné jazyky : kumyčtina, balkarština, krymská tatarština.

Písmo : původně hebrejské, dnes se používá latinka (Litva) a cyrilice (Krym, Halič, Rusko)

Původ jména : *karai* (mn. č. *karailar*); původ jména není zcela přesně vysvětlen, snad z hebrejského *kara* – číst, což souvisí s úctou ke čtení Písma svatého. Podobně je možno původ odvozovat od arabského slovesa *kara'a* (číst), ve druhém kmeni *karra'a* (pl. *karrá'un*) – volně přeloženo jako Znalec Písma.³

Náboženství : karaimské, založené na základech judaismu a pocházející z tzv. karaitské sekty. Ta byla založena v 8. století v Bagdadu Ananem b. Da'udem. Základem víry je Starý zákon (*tóra*), uznávány naopak nejsou ani Nový Zákon, ani *talmud* (židovský výklad ke Starému zákonu).

Historie Karaimů

Karaimové jsou turkickým jazykem mluvící etnická skupina, kterou lze v současné době najít kromě sledované Litvy také na Krymu, v Haliči, v Rusku, ve Francii a v Izraeli.

Původ Karaimů má své kořeny mezi kmeny, které v 4.-8. století obývaly tzv. Kipčackou step (*dašt-e kipčak*, *dešt-i kipčak*) a Karaimové se zřejmě vydělili jako zvláštní skupina z kipčacko-polovecké skupiny jazyků. Jejich etnický a jazykový základ je možno vystopovat patrně u Chazarů a chazarštiny. Předchůdci dnešních Karaimů byli součástí tzv. Chazarské říše, státního útvaru, který se rozkládal mezi Kaspickým mořem (zvaným také v perštině

**Historický obrázek
Karaimů**

Chazarským mořem – *Darja-je hezár*) a Černým mořem. V mezinárodních vztazích byla Chazarská říše tradičním spojencem Byzantské říše a nepřítelem Sásánovského Íránu a později arabského chalífátu. Arabové se několikrát (naposledy v roce 799 za vlády chalífy Hárúna al-Rašída) pokusili přičlenit k chalífátu území na sever od Kavkazu, ale nikdy se jim to díky odporu Chazarů nepodařilo.

V 10. století začal postupný úpadek Chazarské říše spojený se vzestupem Kyjevské Rusi (největším nájezdem do centra chazarského státu byl vpád knížete Svjatoslava roku 965). Od 11. století začaly pohlcovat Chazary nově příchozí kmeny Kumánů a Polovců.

Charakteristickým znakem Chazarského státu byla náboženská tolerance, a tak se zde střetávaly křesťanské, židovské, pohanské a později i muslimské vlivy. V 8. století však došlo mezi Chazary-Karaimy k přijetí učení karaitů.⁴ Příčiny tohoto přijetí nejsou doposud zcela známy.⁵

Karaimové zůstali téměř jediným etnikem, které zůstalo

věrné této sektě, proto se také někdy udává, že Karaimové vyznávají karaimské náboženství, což je typické především pro ruskou a sovětskou religionistiku.⁶ Ve skutečnosti nejde o pravé židovské náboženství, ale pouze o jeden z náboženských směrů, který se blíží a vychází z

³ Zajaczkowski, A. Op. cit., kapitola 1

⁴ Toto učení vzniklo v 8. století v Bagdádu Ananem b. Da'udem, bratrem bagdáského exilarchy, jako vzdorohnutí, které bylo reakcí na nezvolení Anana jako nástupce svého bratra. Karaité uznávají jako normu Starý Zákon (*Tenach*) a nikoliv jeho židovský výklad (*talmud*). viz např. heslo karaité In : Pavlincová, H. a kol. Slovník : Judaismus, křesťanství, islám, Praha, 1994, s. 59; nebo podrobněji Saradj. M. : op. cit.

⁵ viz Zajaczkowski, A. : Op. cit., kapitola 4.

⁶ Narody i religii mira, s. 222.

judaismu. Většina náboženských textů Karaimů je však zapsána v hebrejštině a na některých místech (mj. i v Litvě) se hebrejšтина reálně používá při náboženských obřadech.

Zbytky původního chazarského obyvatelstva se počátkem 13. století dostalo pod nadvládu chána Batúa a jeho nástupnického státu – Zlaté Hordy (v staré turečtině *Kök Ordu* – Modrá Horda). Pro současnou litevskou populaci Karaimů je důležitý rok 1392, kdy litevský velkokníže Vitold (Vytautas) Veliký porazil tatarská vojska a mezi zajatci přivezl i 330 karaitských rodin, které usídlil v okolí sídelního hradu Trakaj. Přestože se usídlili i v dalších městech (Vilno, Birzai aj.), jejich kulturním a duchovním centrem zůstalo město Trakaj dodnes. Vytautas je dále usídlil v Haliči – okolí Lvova a Lucku.

Byla jim zaručena privilegia na obdělávání půdy výměnou za usídlení v určených oblastech. Privilegia byla následně potvrzena i knížetem Kazimírem IV. roku 1441. V této době tvořili Karaimové až polovinu obyvatel Trakaje.

Problematickým obdobím se stal přelom 15. a 16. století, kdy Karaimové byli nejprve vyhnáni velkoknížetem Alexandrem, ale již roku 1503 jim bylo za jeho nástupce Alexandra dovoleno vrátit se zpět.

Období 16. a první poloviny 17. století lze nazvat dobou rozkvětu karaimské kultury. Mnozí studenti odcházeli do Istanbulu, studovali své staré náboženské kořeny v rámci judaismu. V této době také působili významné osobnosti Karaimů jako Isaac ben Abraham Troki⁷, jeho žáci Josef ben Mordecchai Malinovski, Zerah ben Nathan Troki. V 16. století se také Karaimové začaly organizovat v rámci Rady karaitů na Litvě, která se sešla v Trakali roku 1533 a na Litevské rabínské radě v Grodnu 1586 byla navázána spolupráce těchto dvou subjektů.

Pohled na Trakaj na přelomu století

Velkou pohromou pro karaimskou populaci v Haliči byly židovské pogromy v polovině 17. století a tzv. hajdamácké povstání na Ukrajině v 18. století. Tyto dvě události se však litevských Karaimů dotkly pouze v menší míře. Mnohem více utrpěla tato oblast za rusko-polských válek v polovině 17. století. Na počátku 18. století byl ve válkách se

švédským králem Karlem XII. vypálen a zničen Trakaj a v oblasti vypukl hladomor.

Výraznou změnou pro Karaimy byl rok 1795, kdy se celá oblast dostala do ruského záboru v rámci třetího dělení Polska. Celé 19. století je pro Karaimy periodou stěhování do velkých měst (Vilno, St. Peterburg) a ohrožení úplnou asimilací. Na konci století jich na Litvě zbývalo pouhých několik set.

V rámci 1. světové války, kdy oblastí procházela fronta a Němci, kteří Litvu okupovali, odeslali na počátku roku 1918 několik set Karaimů na Krym. Po válce se tito uprchlíci mohli vrátit a většina z nich skončila v polské střední Litvě. V Litvě samotné žilo pouze několik desítek Karaimů v Panevežysu.

Výrazný vzestup karaimské menšiny v Litevské SSR přišel po 2. světové válce, kdy sem sovětské úřady přestěhovaly několik tisíc Karaimů z Krymu a jejich počet dosáhl několik

⁷ Troki, Isaac ben Abraham (1533-1594??) je z nejvýznamnějších karaimských učenců a především teologů. Jeho nejvýznamnějším spísem byla apologie judaismu „*Hizzuk Emnlunah*“ (Posílení ducha), ve které napadl některá sporná místa křesťanství.

tisíc. Tyto počty však za posledních letů rapidně klesly, především díky přirozené asimilaci – rusifikaci nebo lituanizaci.

V současné době se karaimská populace v Litvě koncentruje do tří oblastí. Tradičním centrem Karaimů již od 14. století je **Trakaj**. V roce 1991 se však ke Karaimům přihlásilo asi 80 lidí a tato populace se příliš nerozšiřuje. V městě funguje tradiční *kenesa* (modlitebna) a Karaimské kulturní a informační středisko.

V hlavním městě **Vilnius** zůstala karaimská menšina v celkovém počtu asi 150 lidí. Existuje zde karaimská *kenesa*, ale předpokládá se, že většina Karaimů se koncentruje okolo místní židovské obce. Navíc jsou tito Karaimové značně urbanizovaní a dnes také lituanizovaní.

Třetí oblastí, kde je možné se setkat s Karaimy je městečko **Panevezys**, kde bylo v roce 1991 napočítáno přibližně 50 obyvatel, hlásících se ke karaimské národnosti.

Současnost Litevských Karaimů

Konec 80. let znamenal pro Karaimy, jako pro mnoho malých národů Sovětského svazu, možnost propagaci své kultury a umožnil zakládání společenských organizací, které měly propagovat obrození národního uvědomění, kultivaci národního jazyka a organizace náboženského života.

Karaimská kenesa v Trakai

První kroky byly v tomto směru učiněny na vědecké bázi – roku 1989 proběhlo několik konferencí na téma Karaimů na Trakaj i ve Vilnius. Karaimům se speciálně věnoval polský turkolog karaimského původu Ananiasz Zajackowski (* 1903), který studoval zejména karaimskou lingvistiku. Největším propagátorem karaimské kultury a jazyka v současnosti je zřejmě hlava náboženské obce litevských, zejména trakajských, Karaimů pan Mykolas Firkovičius, který také vede na Trakaji informační středisko Karaimů v centru Trakaje.

Byly také navázány kontakty s dalšími

karaimskými skupinami na světě – především z Kalifornie, Istanbulu a Izraele.

Obrození nastalo i v náboženských otázkách. V sovětském období byla *kenesa* na Trakaji jediným místem podobného druhu v Sovětském svazu. Díky ateizaci v průběhu sovětské éry byly zapomenuty mnohé náboženské obřady Karaimů. Náboženská literatura před rokem 1917 je psána většinou arabsky nebo hebrejsky, tedy jazyky, kterým dnes prakticky nikdo z místních Karaimů není schopen porozumět. A tak nejdůležitějším pramenem poznání karaimského náboženského života je tradice modliteb a bohoslužeb v *kenese*, které byly konány i v karaimštině. Z písemných pramenů se dochovaly dvě Desky zákonů v karaimském jazyce z Trakaje a Vilnius, které podle židovské tradice musely být součástí oltářů.

Karaimský dům v Trakai

Dalším problémem, se kterým se litevští Karaimové setkávají, je lingvistický. Díky malé početnosti a značné asimilaci mnozí Karaimové mluví karaimštinou se značným vlivem východoevropských jazyků – polštiny, ruštiny a litevštiny. Klasická liturgická karaimština také obsahovala mnoho prvků ze semitských jazyků – arabštiny a hebrejštiny. Podobný problém vyvstává i v otázkách ortografie. Klasická karaimská literatura je psána hebrejským písmem, ale od 19. století se projevíly snahy přizpůsobit písmo karaimštiny místní ortografii. Ta se často přizpůsobovala aktuálnímu politickému stavu. Zatímco do druhé světové války existovaly tendence k latinizaci písma na základě polštiny, po zabrání střední Litvy Sovětským svazem byla snaha přizpůsobit písmo ruské cyrilici. Po získání nezávislosti Litvy se nakonec prosadila poměrně jednoduchá latinská transkripce na základě litevské abecedy.

Za posledních 10 let se podařilo povzbudit v Litvě zájem o karaimskou kulturu a literaturu, vzniklo několik publikací o Karaimech v litevštině, ruštině i angličtině.⁸ Ve městě Trakai funguje i vládou podporované Karaimské kulturní středisko, kde je možné zakoupit prakticky veškerou karaimskou literaturu vydávanou v Litvě, Polsku i v dalších zemích.

Přes veškeré problémy, které karaimskou menšinu v současné době provázejí, dokázalo toto společenství v posledních letech obhájit svou životaschopnost a, nehledě na malé množství lidí, kteří se hlásí k této skupině udržet tuto menšinu při životě.

⁸ Bibliografie o lietvských Karaimech v letech 1989-1995 viz Harviainen, Tapani : Recent Publications of Lithuanian Karaims, 9.11.1995, <http://www.euronet.nl/users/sota/karaim21.htm>.

Použitá literatura

Csató, Eva Agnes : Turkic and Slavic Language Contacts :The case of Karaim in Lithuania and the Ukraine. Workshop on Language Contact in Eurasia : Turkic, Uralic and Slavic University of Tokyo, 15 November, 1997.
<http://130.69.201.129/linguistics/nov1997/eva.html>.

Harviainen, Tapani : Signs of New Life in Karaim Communities. In : Sabour and Vikør : Ethnic encounter and culture change, Bergen/London, 1997, s. 72-83.
<http://www.euronet.nk/users/sota/karaim21.htm>

Karaims in Lithuania. In : Schur, N. : The Karaite Encyclopaedia, Frankfurt, 1995.
<http://www.turkiye.net/sota/karalit.html>.

Narody i religii mira. Encyklopedija (ed. Tiškov, V. A.) – Bolšaja Rossijskaja Encyklopedija, Moskva, 1999, s. 222.

Saradj M. : Anan's Teaching. <http://www.turkiye.net/sota/karanan.html>.

The Karaims. Redbook of Nations in the Post-Soviet states
<http://www.eki.ee/books/redbook/karaims.shtml>.

Zajaczkowski, A. : Karaims in Poland, 1961, <http://www.turkiye.net/sota/sota.html>.

PŘÍLOHA 1

Demografická dynamika Karaimů

Rok	Litva	Halič	Volyně	Krym	celkem
1783	700	300	200	2600	3800
1844	761	< 300	N/A	4198	6000
1879	944	250	N/A	6000	9725
1897	800	< 300	200	5200	12500
1913					13200
1920	500	1800 (Ukrajina)		5500	7800
1926	4000 (Polsko, Litva)		8324 (SSSR)		12324
1939	3000 (Polsko, Litva)		9000 (SSSR)		12000
1959	5700 (SSSR)				5700
1970	2400	2200			4600
1979	3341 (SSSR)				3341
1996	280				5000

zdroj : The Karaims. Redbook of Nations in the Post-Soviet states
<http://www.eki.ee/books/redbook/karaims.shtml>.